

Antikahramanın Biyografisi ve Türk Romanındaki Serüveni

Semra Yaman. Hece Yayınları, 2025. 624 pp.: ISBN 9786059556972

Ayşe Sandıkkaya Aşır 

Kastamonu University, Kastamonu, Türkiye

Keywords: Antihero, hero, novel, Turkish literature

Anahtar Kelimeler: Antikahraman, kahraman, roman, Türk edebiyatı

Semra Yaman'ın *II. Meşrutiyet Dönemi Roman Tenkidi* başlıklı eserinden sonra okuyucuyla buluşan ikinci eseri *Antikahramanın Biyografisi ve Türk Romanındaki Serüveni*, 2025 yılında Hece Yayınları'ndan çıktı. Prof. Dr. Mehmet Tekin'in danışmanlığında İstanbul Üniversitesinde hazırlanmış olan *Cumhuriyet Dönemi Türk Romanında Antikahraman (1950–1980)* başlıklı doktora tezinin kitaplaşmış hâli olan bu çalışmada Yaman, mitolojik dönemlerden başlayarak hem antikahramanın gelişimini ve özelliklerini tespit ediyor hem de kavramın Türk ve dünya edebiyatındaki seyrini ele alıyor. Yaman, edebiyat teorileri gibi zor bir alanda kalem oynattığı bu çalışmasında, henüz herkesin üzerinde anlaştığı bir tanımı dahi olmayan antikahraman kavramını, okuyucunun zihninde soru işareti bırakmayacak bir netlikte inceliyor. Bu bağlamda hem dünya edebiyatının hem de Tanzimat'tan başlayarak 1980'e kadar Türk edebiyatının seçkin örneklerinden yararlanıyor.

Kahramandan antikahramana uzanan yolu ele alan eser, “Önsöz”, “Giriş” ve konuyu farklı açılardan kuşatan beş bölüm ile “Sonuç”, “Kaynakça” ve “Dizin”den oluşur. “Önsöz”de yazar, eser boyunca detaylı bir şekilde incelediği antikahraman ile ilgili genel bir değerlendirme yapar. Yazar, mitolojik dönemden beri çeşitli değişimlere rağmen varlığını korumayı başaran kahraman kimliğinin karşısında “madalyonun öbür yüzü olarak antikahraman”ı görür ve onu; güzel, başarılı, güçlü, cesur, lider, cömert, yetenekli, sevilen gibi olumlu kavramların tam karşısında konumlandırır (Yaman 2025, 14). Dolayısıyla antikahraman; çirkin, başarısız, güçsüz, yeteneksiz, korkak ve sevilmeyen bir özne olarak karşımıza çıkar.

Eserin “Giriş” bölümünde yazar, modernleşme ile insanın “yöneten ve üreten birey olmaktan yönetilen, tüketen ve tüketilen bir öge” hâline geldiğini söyler (14). Bireyde meydana gelen bu değişimin, edebî esere de yansarak geleneksel kahraman anlayışını tahrir ettiğini belirtir. Ayrıca çalışmanın çerçevesinin de verildiği bu bölümde yazar, ele aldığı konulara genel hatlarıyla değinir. Buna göre, eserde geleneksel kahraman modelinde meydana gelen değişimler sonucunda ortaya

çıkan antikahramanın ve özelliklerinin tespit edildiği, Tanzimat’tan 1950’ye kadar olan dönemde antikahramanın hazırlayıcısı konumunda olan yirmi eserin genel hatlarıyla, 1950–1980 arasından seçilmiş on beş eserin ise çok daha derinlemesine incelendiği ifade edilir.

Yaman’a göre antikahramanı anlamak için öncelikle kahramanı tanımak gerekir. Bu yüzden çalışmanın birinci bölümünde “Mitolojiden Moderniteye Kahramanın Doğuşu ve Dönüşümü” üst başlığında yer alan “Mitolojik Kahraman”, “Arketiplerin Dünyası”, “Epik ve Trajik Kahraman”, “Romans Kahramanı” ve “Romantik Kahraman” başlıkları altında mitolojik dönemden başlayarak kahramanın doğuşu ve dönüşümü anlatılır. Başlangıçta tanrısal niteliklere sahip olağanüstü bir varlık olarak karşımıza çıkan kahraman, zamanla olağanüstü özelliklerini yitirerek lider, güçlü, başarılı, erdemli gibi insani niteliklere sahip ideal kahraman kimliğine bürünür. Yaman, bu süreç içerisinde karşımıza “mitolojik kahraman”, “epik ve trajik kahraman”, “romans kahramanı” ve “romantik kahraman” gibi basamakların çıktığını söyler. Geçiş sürecinde ortaya çıkan bu yeni kahraman formlarını inceleyen yazar, aralarındaki ortak ve farklı yönleri de tespit eder.

Kahramanın vasıflarında meydana gelen büyük değişim, zaman içerisinde ideal niteliklerini kaybetmiş, liderlik vasfı olmayan, sıradan, başarısız, ahlaki zaafı bulunan antikahramanların ortaya çıkışına zemin hazırlar. Dolayısıyla süreç içerisinde olağanüstü niteliklere sahip kahramandan sorunsallaşan kahramana doğru bir evrilme meydana gelir. Yazar, çalışmanın ikinci bölümünde bu değişimi hazırlayan tarihî, siyasi ve toplumsal koşulları tespit eder. Bu koşulları “Modernleşmenin ve Modernizmin Bireye Etkileri”, “Değişen Yaşam Pratikleri”, “Zaman ve Gerçeklik Karşısında İnsan”, “Birey, Toplum ve Devlet İlişkisi”, “Kentleşme ve Kamusal Alan”, “Yersizyurtsuzluk Düşüncesi”, “Türk Modernleşmesinde Bireyselleşme Süreçleri” alt başlıkları altında inceler. Yaman’a göre bir yandan bireyselliği ön plana çıkarırken bir yandan da bireylerin dış görünüşünden düşünce biçimlerine kadar her şeyi şekillendirmeye çalışarak tek tipleşmeyi dayatan modernleşme ve modernizm, antikahramanın doğuşunu hazırlayan en önemli iki unsurdur. Yaman, “modernist ve postmodern romanların antikahramanları, tek tipleşmeye gösterdikleri dirençle bir kitlenin parçası, bir davanın savunucusu, bir modanın ikonu vb. kimlikleri reddeden kişilerdir” diyerek antikahramanların tek tipleşmeye yol açacak her unsuru reddettiklerini ve çevrelerine yabancılaştıkları bir dünyada kendi benleriyle ilgilendiklerini söyler (74).

Antikahramanın gelişiminde modernleşme ve modernizm, çok belirleyici bir rol oynadığı için ikinci bölümde öncelikli olarak Batı’da modernleşmeyi hazırlayan koşullar ve bunun birey üzerindeki etkisi ele alınır. Buna göre Batı’da Rönesans ile başlayan ve Sanayi Devrimi ile devam eden bilim ve teknikteki gelişmelerin getirdiği modernleşme ve modernizm süreci, toplumların yüzyıllardır devam ettirdikleri gelenekleri ve geleneksel yaşantılarını köklerinden sarsarak bireyi merkeze alan yepyeni bir insan profili ortaya çıkarır. Ayrıca yirminci yüzyılda yaşanan iki dünya savaşının insan psikolojisine etkisi, bu savaşların faili, mağduru veya sadece seyircisi konumunda olan insanların başta kendileri olmak üzere çevrelerine yabancılaşması ve onların gerçeği algılamalarında meydana gelen değişimler de bu bölümde irdelenir. Yazar Batı’daki değişimi ele aldıktan sonra “Türk Modernleşmesinde Bireyselleşme Süreçleri” başlıklı bölümde, Osmanlı Devleti’nden başlayarak Türkiye’de modernleşmenin nasıl bir yol izlediğini inceler. Buna göre Osmanlı devletinde on yedinci yüzyılda başlayan ama diplomatik ve ticari ilişkiler seviyesinde

kaldığı için halka inemeyen modernleşme, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren bireyler üzerinde etkisini göstermeye başlar. Bireylerde meydana gelen bu değişim, zamanla Batı edebiyatına olduğu gibi Türk edebiyatına da yansır.

Çalışmanın en uzun bölümlerinden biri olan üçüncü bölüm, antikahramanın hazırlayıcısı olarak kabul edilen karakterler ve tipler ile antikahramanın özelliklerini konu edinir. Bu bağlamda, “Antikahramanın Ortaya Çıkışı ve Gelişimi” ana başlığının altında “Hazırlayıcı Karakter ve Tipler”, “Kavram Çerçevesi ve Türleri”, “Kişilik Özellikleri ve Ruh Dünyası” başlıkları yer alır. Yaman, “Hazırlayıcı Karakter ve Tipler” başlığı altında bir yandan “picaro, dandy, oblomovluk yapan, snop, bohem, flanör, aylak, alafranga züppe, entelektüel, avangard, marjinal, protagonist” gibi tip ve karakterlerin özelliklerini tespit ederken bir yandan da bu kavramların hem birbirleriyle hem de antikahramanla ortak ve farklı yönlerini irdeler. Örneğin yazar, bohem ile antikahramanın “savurgan, düzensiz, değişken, aykırı nitelikler taşıyan kişiliklerinin” benzerliğini ya da bir entelektüel ile antikahramanın yabancılaşmasının farkını, Türk ve dünya edebiyatından seçtiği eserler yoluyla örneklenilerek okuyucunun zihninde somutlaştırır (131).

Çalışmada “Kavram Çerçevesi ve Türleri” başlığı altında edebî eserlerde görülmeye başlayan antikahramanın ilk örnekleri ve gelişimi ortaya konur. Antikahramanın kökeni konusunda farklı değerlendirmelerin olduğu, bazı teorisyenlerin onu kahramanın modern dönemde ortaya çıkan antitezi olarak ele aldığı, bazılarının da mitolojik dönemlerdeki eserlerde yer alan ikincil ve olumsuz tiplerin gelişmiş hâli olarak değerlendirdiği belirtilir. Bu nedenle bazı araştırmacılar, antikahramanın ilk izlerini Odysseus’ta ararken bazıları da ilk antikahraman olarak Don Kişot’u gösterir. Yaman hem kavramla ilgili farklı tanımlardan hem de verdiği örneklerden hareketle çalışmanın “Kişilik Özellikleri ve Ruh Dünyası” başlıklı bölümünde antikahramanın özelliklerini tespit ederek bunları “İsim ve Kimlik Sorunsalı”, “Yabancılaşma”, “Soyutlanma ve İletişimsizlik”, “Kayıtsızlık”, “Eylemsizlik ve Edilgenlik”, “Başarısızlık”, “Çelişki, Paradoks ve İroni Üçgeni” başlıkları altında derinlemesine inceler. Genel olarak antikahramanların toplumsal normlara uyumlanmakta zorlandıklarını, bu yüzden de yalnız kaldıklarını, herhangi bir olayda veya işte başarı sağlayamadıklarını ve başarılı olmak için de çaba sarf etmediklerini ortaya koyar. Aynı zamanda uyum problemi nedeniyle herhangi bir kimliği kabul etmeyen/edemeyen antikahraman, genellikle isim ve kimlik sorunu yaşar. Bu durum da onun hem kendisine hem de çevresine yabancılaşmasıyla sonuçlanır. Ayrıca eylemsizlik, edilgenlik, çelişki, paradoks ve ironi gibi kavramların da antikahramanı tanımlarken sıklıkla kullanıldığını ifade eder.

Yaman, üçüncü bölümde antikahramanın diğer karakter ve tiplerle olan ilişkisini ele alıp kavramın özelliklerini belirledikten sonra dördüncü bölümde, büyük ölçüde antikahraman örnekleri üzerinde durur. Bu bölümde, “Romanda Antikahramanın Yolculuğu” ana başlığı altında yer alan “Biçim ve İçerik Boyutunda Konumu”, “Dünya Edebiyatı Eksenindeki Gelişimi”, “Türk Edebiyatı İçerisindeki Seyri” başlıklarıyla antikahramanın edebî eserlerdeki yeri ve hem Türk hem de dünya edebiyatındaki gelişimi tespit edilir. Yaman, kavramın Türk edebiyatındaki gelişimini “Tanzimat’tan 1950’ye Antikahramanın Oluşumu” ve “1950–1980 Yılları Arasında Antikahramanın Gelişimi” olmak üzere iki kısımda değerlendirir. Çalışmanın “Biçim ve İçerik Boyutunda Konumu” adını taşıyan bölümünde yazarların antikahramanları oluşturmak için

kullandıkları bakış açısı yöntemleri ve anlatım teknikleri ele alınır. Buna göre antikahramanın yer aldığı romanlarda dramatik yöntemin esas olduğu ve antikahramanı tanıtmak için yazarın diyalog, iç monolog, bilinç akışı, geriye dönüş gibi teknikleri kullandığı tespitinde bulunulur.

Çalışmanın “Dünya Edebiyatı Eksenindeki Gelişimi” kısmında yazar, antikahramanın izini sürer. 1605’te yazılan ve şövalyeliğin parodisi olarak kabul edilen Don Kişot ile başlayan yolculuk, Gogol’un *Palto*’su, Turgenyev’in *Babalar ve Oğullar*’ı, Dostoyevski’nin *Kumarbaz*’ı, *Yer Altından Notlar*’ı ve *Karamazov Kardeşler*’i; Kafka’nın *Dava*’sı, Camus’nün *Yabancı*’sı ve daha pek çok eser ile devam eder. Yazar, bu örnekler üzerinden antikahramanın nasıl kurgulandığını ve hangi niteliklere sahip olduğunu gösterir. Buna göre Yaman, “insanın yüklenmesi gerektiği öngörülen hemen her türlü ödev, özellik ve amacı terk etme eğilimleri ile antikahramanlar, geleneksel kahraman algısını değiştirmiştir. Antikahramanlar yenilginin, başarısızlığın, yalnızlığın, dışlanmışlığın, kayıtsızlığın kimliksizleşmenin ağır bastığı, modernleşmenin insanı sürüklediği sıkıntıların gün yüzüne vurduğu kişilikler olarak karşımıza çıkar” tespitinde bulunur (256-257).

“Tanzimat’tan 1950’ye Antikahramanın Oluşumu” başlığı altında Ahmet Mithat’ın *Felâhî Bey ile Rakım Efendi* romanından Tanpınar’ın *Huzur*’una kadar yirmi roman kronolojik olarak ele alınır. *Araba Sevdası*’nın Bihruz’u, *Şipsevdi*’nin Meftun’u, *Mai ve Siyah*’ın Ahmet Cemil’i, *Kıralık Konak*’ın Hakkı Celis’i, *Huzur*’un Mümtaz’ı, *Matmazel Noraliya’nın Koltuğu*’nun Ferit’i gibi pek çok roman kişisi, antikahramanı hazırlayan veya doğrudan antikahraman olan başkişiler olarak değerlendirilir. Yazar, aynı zamanda ele aldığı eserler yoluyla Tanzimat ve Servet-i Fünûn döneminin, antikahramanın oluşumuna ve gelişimine katkı sağladığı, Milli Edebiyat Dönemi’nden 1940’lı yıllara kadar olan süreçte ülkenin içinde bulunduğu koşullar nedeniyle antikahramanı hazırlayan örneklerde azalma görüldüğü, 1940’lı yıllardan sonra bireyin yeniden romanın dünyasına girmesiyle birlikte antikahramanın gelişimi yolunda olgun örneklerin görülmeye başlandığı tespitinde bulunur. “1950–1980 Yılları Arasında Antikahramanın Gelişimi” başlığı altında ise karakterden ziyade tipler üzerine kurulan Türk romanında 1950’lerden itibaren görülen modernist romanla birlikte tipin hâkimiyetinin azalmaya başladığına ve bireyselleşmenin yoğunlaştığına işaret edilir. Bu yıllarda Ahmet Hamdi Tanpınar, Peyami Safa ve Yusuf Atılgan gibi yazarların eserleri ile antikahraman kavramını tam olarak karşılayan örnekler görülmeye başlar. 1970’li yıllarda ise Oğuz Atay gibi yazarların yenilikçi teknikleriyle oluşturulmuş antikahramanlar ortaya çıkar.

Çalışmanın son bölümü, Türk edebiyatının 1950–1980 arasındaki döneminden seçilmiş on beş romandaki antikahraman niteliği taşıyan başkişilerin incelenmesine ayrılır. Bu bölümde Türk edebiyatının kilometre taşı diyebileceğimiz eserler kadar araştırmacıların çok da dikkatini çekmemiş olan eserlere de yer verilir. Sırasıyla Sait Faik’in *Kayıp Arantıyor*, Attılâ İlhan’ın *Sokaktaki Adam*, Tanpınar’ın *Saatleri Ayarlama Enstitüsü*, Tahsin Yücel’in *Mutfak Çıkmazı*, Erdal Öz’ün *Odalarda*, Salâh Birsâl’in *Dört Köşeli Üçgen*, Yusuf Atılgan’ın *Aylak Adam* ve *Anayurt Otel*, Orhan Kemal’in *Murtaza*, Oğuz Atay’ın *Tutunamayanlar* ve *Tehlikeli Oyunlar*, Sevgi Soysal’ın *Tante Rosa*, Tahsin Yücel’in *Vatandaş*, Adalet Ağaoğlu’nun *Bir Düğün Gecesi* ve Tezer Özül’nün *Çocukluğun Soğuk Geceleri* romanları ele alınır. Modernist ve postmodern edebiyatın

örnekleri olan bu eserlerin başkışileri çalışmanın ikinci bölümünde belirlenen antikahramana ait özellikleri taşır. Dolayısıyla bazıları marjinal, yabancılaşmış, isimsiz, yersizyurtsuz iken bazıları da başarisiz, edilgen, isteksiz, amaçsız, kayıtsız, eylemsiz, uyumsuz ve yalnızdır.

Sonuç olarak Semra Yaman, *Antikahramanın Biyografisi ve Türk Romanındaki Serüveni* adlı çalışmasında mitolojik dönemlerden itibaren kahramanın yüzyıllar boyunca süren uzun yolculuğunu ve bu yolculuk esnasında geçirdiği değişimleri, kazandığı ve kaybettiği nitelikleri ele alıyor. Ayrıca kavramı, Türk ve dünya edebiyatından seçtiği örnekler yoluyla da inceleyerek literatüre önemli bir katkı sunuyor.

Statement on the Use of AI and AI-Assisted Tools / Yapay Zekâ Kullanım Beyanı

Bu çalışmada, *Nesir: Edebiyat Araştırmaları Dergisi*'nin Yapay Zekâ Kullanım Politikası'nda belirtilen kabul edilebilir sınırlar çerçevesinde yapay zekâ destekli araçlardan sınırlı ölçüde yararlanılmış; tüm içerik yazar tarafından gözden geçirilerek nihai şekli onaylanmıştır.

Kaynakça

Yaman, Semra. 2025. *Antikahramanın Biyografisi ve Türk Romanındaki Serüveni*. Hece Yayınları.